

Єврейський квартал (Будапешт, Угорщина)

Автори: Дора Мераї (Dóra Mérai), Володимир Куліков (Volodymyr Kulikov)

Ключові слова: #публічний простір #створення робочих місць #нематеріальна спадщина #джентрифікація #інклюзія #конфлікти #економічна сталість #екологічна сталість #самофінансування #множинні цінності спадщини #сталий туризм #темна спадщина

Матеріали створено в рамках проекту «Відкрита спадщина» (OpenHeritage: Organizing, Promoting and ENabling HEritage Reuse through Inclusion, Technology, Access, Governance and Empowerment), підтриманого програмою досліджень та інновацій Європейського Союзу "HORIZON2020" (грантова угода №776766).

Координатор проекту: Метрополітальний дослідницький університет (Metropolitan Research Institute) у Будапешті
Див. більше: www.openheritage.eu

Переклад профінансовано зі Стабілізаційного фонду культури та освіти 2022 Федеральним міністерством закордонних справ Німеччини та Goethe-Institut

Резюме

Так званий Єврейський квартал — це історична місцевість в центрі Будапешта. Не так давно він також став відомий як "Квартал вечірок" (Party District) або "Квартал барів на руїнах" (Ruin Bar District). Ці бари виникли приблизно 2000 року, коли двори напівзруйнованих будівель, що їх збиралися знести, перетворювали на заклади зі змішаними функціями гостинності та культури. Бари на руїнах привнесли життя у зубожілий квартал, що потребував ревіталізації уже 10 років після падіння соціалізму, й набули популярності в місцевих і туристів, а починаючи з 2010-х переросли у масовий феномен. На сьогодні, квартал опинився у центрі уваги інвесторів, а його економічний, соціальний і культурний стан змінився кардинально, включно з такими проблемами як джентрифікація й надмірний туризм. Збереження, реставрація й використання історичних будівель актуалізували питання цінностей історичної спадщини й процесів і ролей різних зацікавлених сторін. За приклад з-поміж інших історичних будівель у Єврейському кварталі ми взяли Сімпла Керт — один із перших барів на руїнах із чітким баченням майбутнього кварталу як придатного для життя місця, де поважають і бережуть соціальне розмаїття, інклюзію, надання можливостей для людей і культурну спадщину.

Контекст

Єврейський квартал — це внутрішня частина сьомого району Будапешта, розташованого на стороні Пешт і оточеного вулицею Кірай, бульваром Ержбет, вулицею Дохань і бульваром Карой. Місцевість розташована в серці Будапешта й сполучена з лініями метро й трамваю.

Історія

З першої половини XIX століття у цій місцевості зводять район, який пізніше знатимуть як Єврейський квартал.

Торговці й ремісники, яким не дозволяли поселятися в межах міських мурів Пешта, почали будувати свої оселі в цій місцевості. Хоч це й була мультиетнічна й мультирелігійна місцевість, основною групою стали євреї: до Другої світової війни євреї складали 30% населення кварталу. Багато хто з них побудували будинки з невеликими майстернями чи мануфактурами у дворах чи на перших поверхах. Наприкінці XIX і початку XX століття квартал був типовою торговою місцевістю, помережаною характерними єврейськими будівлями кшталту синагог, шкіл, і лавень.

1841 — зводять будівлю на вулиці Казінці 14, де тепер працює Сімпла.

Проект створив Міхай Поллак, найвідоміший архітектор неокласицизму в Угорщині. Це одноповерховий міський житловий будинок U-подібної форми. 1911 року Шандор Гебер придбав цей будинок і перемістив у його двір свою успішну пічну фабрику. Він подовжив крила будівлі і покриття двір скляним дахом. Мануфактура працювала до Другої світової війни, поки власника-єврея не депортували, а будівля не стала частиною Будапештського гето. По війні будинок на вул. Казінці, 14 лишився пустим до 1970-х, коли він приблизно на два десятиліття став домом для кількох родин.

Ортодоксальна синагога на вул. Казінці, побудована у 1912-1913 рр. Фото 1954 року. Джерело: Fortepan / Hátori Gyula, #123618.

Реклама виробництва Шандора Гебера, Будапешт, 1910. Джерело: Угорський музей торгівлі й туризму, <https://hu.museum-digital.org/index.php?t=objekt&oges=136148&navlang=en>

1944 — велика частина кварталу, включно з вул. Казінці 14, стає частиною Будапештського єврейського гето.

Багато євреїв Пешта стали жертвами Голокосту, а з тих, хто вижив, багато хто вирішив виїхати з країни після війни. Всі ці події, а також соціалістична націоналізація будівель і виробництв, заподіяли значної шкоди єврейській культурі, та попри це сьогодні тут проживає одна з найбільших єврейських спільнот у Центрально-Східній Європі.

*Вивезення меблів із помешкання, що належало євреям, у Будапештському гето.
Фото: Jad Vashem Digital Collections, FA58/22, 100928.*

Між 1945 і 1989 роками будівлі в кварталі поволі руйнувались. Коли будинки стали державною власністю, їх не доглядали належним чином, і соціальний статус мешканців опускався разом із повільним руйнуванням будівель. Станом на 1980-ті колишня слава кварталу значно згасла.

*Вул. Голло, 11, тераса на даху,
будинки на вул. Казінці ліворуч,
1984. Fortepan Collection / Makovecz
Benjamin, #108190.*

1990-ті — колапс комунізму в Угорщині 1989 року уможливив приватизацію нерухомості. Велика частина нових власників була спекулянтами й не була зацікавлена в реставрації історичних будівель, тому демонтувала їх і зводила нові. Загальний поганий стан старих житлових будівель поєднувався із серйозними соціальними проблемами. Забудовники захоплювали контроль над будівлями й починали виселяти мешканців.

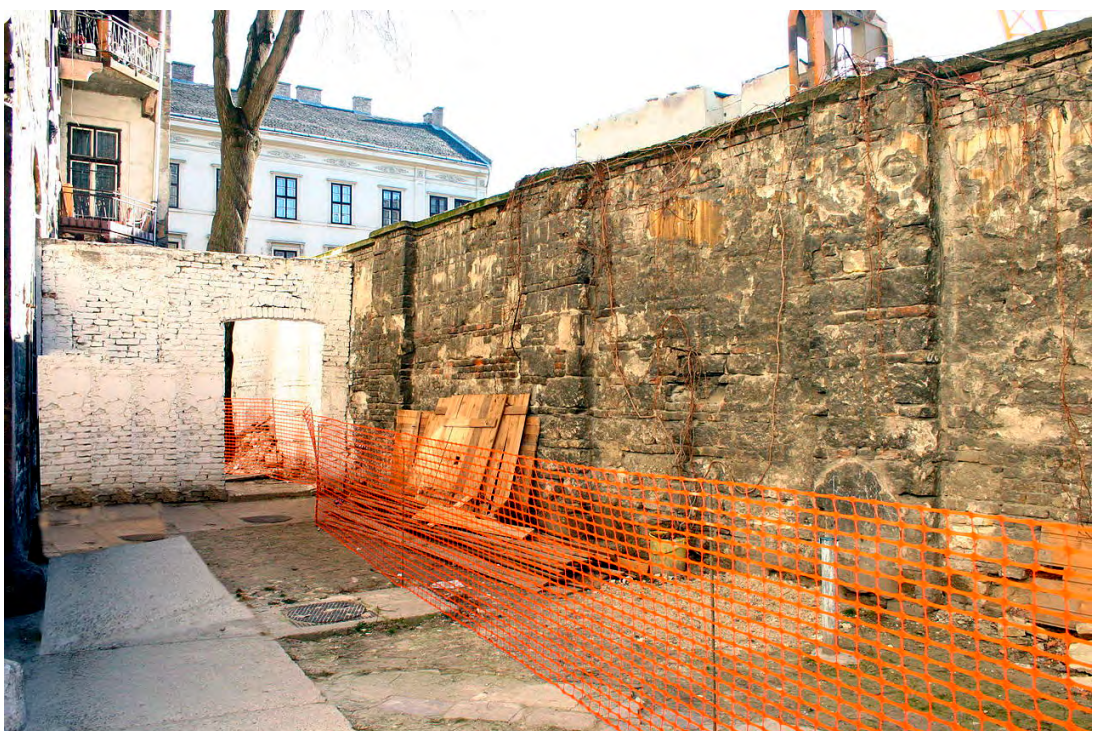
Одразу після соціалістичної ери місцеві районні адміністрації Будапешта отримали суттєву автономність у містоплануванні. Районам дозволили самостійно розробляти документацію з планування й будівельні норми, на них також поклали обов'язок реабілітації занедбаних міських просторів. На відміну від районів, що застосовували активну стратегію й надавали обмежену підтримку, сьомий район обрав стратегію «невтручання» або «непланування», тобто пасивний підхід, який великою мірою віддавав ситуацію на волю ринкових сил.

1996–1999 — перша інвентаризація архітектурної спадщини в кварталі, початок громадського активізму щодо спадщини.

Перші професіонали у сфері спадщини запустили інвентаризацію, щоби протистояти знесенням, й планам перебудови районної адміністрації. Дослідження й публічне обговорення концентрується на матеріальній спадщині й пам'ятках архітектури. Завдяки захисним кампаніям 2004 й 2005 років 65 будинків у єврейському кварталі отримали офіційний статус пам'яток (múemlék): 63 на національному рівні й два — на районному.

Відродження традицій спільноти й визнання єврейської спадщини кварталу також стали характерною рисою пост-соціалістичної ери. Тепер стала видимою єврейська релігійна спільнота. Ця видимість проявляється через будівлі, практики, культурні інституції й характерних представників на вулицях. Утім, серед мешканців є й інша єврейська спільнота, яка не обов'язково практикує релігію, але у тій чи іншій мірі зберегла свою ідентичність. Це важливі носії місцевої нематеріальної спадщини, але, починаючи з 2010-х, їх витісняють з кварталу джентрифікаційні тренди й девелопери. Третім проявом єврейськості кварталу з погляду спадщини є єврейський туризм, що виник після 2000 року. Цей процес також доклався до концепції єврейського кварталу Пешта, він узгоджується з європейським трендом створення й відновлення як спадщини єврейських просторів, як, наприклад, у Празі чи Кракові. Єврейський туризм місцями спадщини тісно пов'язаний з культивацією єврейських місць пам'яті й пам'яттю про жертв Голокосту й про ґето, а також з єврейською релігійною спільнотою, і захисниками спадщини, професіоналами й активістами. Останні наявні рештки стіни ґето на вулиці Кірай, 15 були демонтовані 2006 року попри протести мешканців. Асоціація ÓVÁS! домоглася відбудови стіни й встановлення пам'ятного знаку.

*Останній
фрагмент
стіни ґето
демонтований
2006 року.
Джерело:
Wikimedia
Commons*

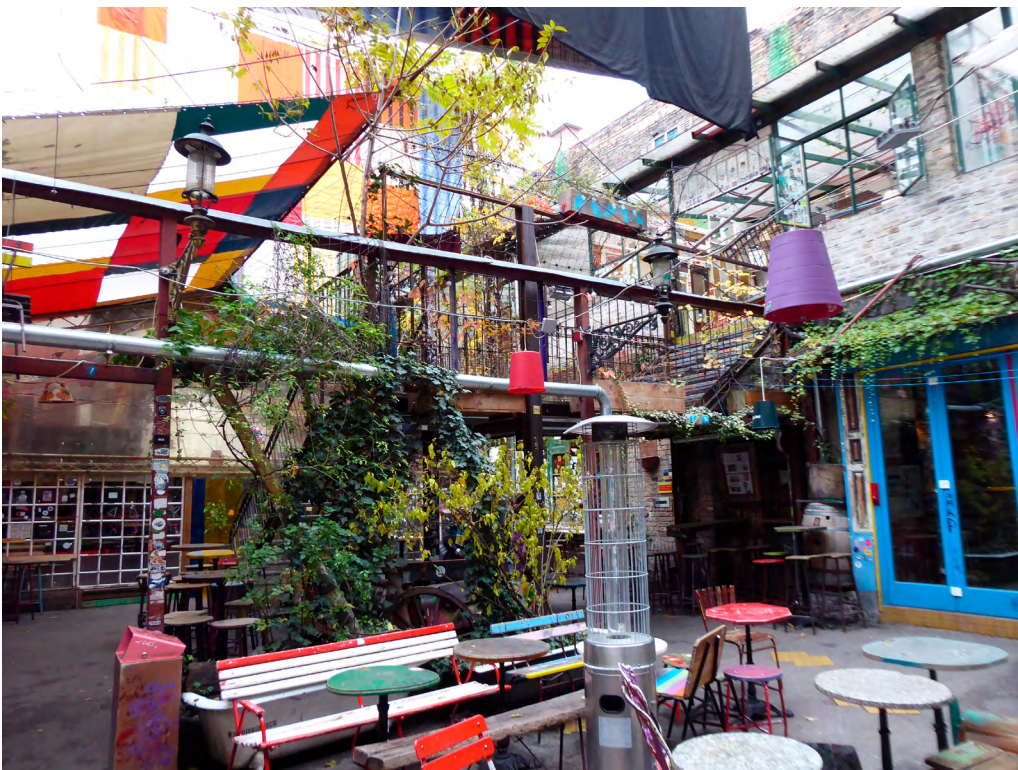

1999 — адміністрація кварталу прийняла місцевий містобудівний план і будівельні норми, які, проте, лишалися дуже відкритими до змін під тиском ззовні. Місцевий план забудови містив декілька дозволів на знесення. Разом із високим рівнем корупції це швидко призвело до заподіяння значної шкоди вигляду міста й ескалації соціальних проблем.

2001 — Відкриваються перші бари на руїнах.

Бари на руїнах з'явилися після 2000 року в двориках напівзруйнованих пустих будівель, що їх мали демонтувати, іноді за дуже непевних юридичних обставин. Їх засновували митці й інтелектуали на свій приватний капітал як місцини для альтернативної, нонконформістської, антиконсюмеристської підпільної культури. Бари на руїнах кшталту Сімпли, Соди, Сірай, Мумуса (Szimpla, Szóda, Sirály, Mumus) стали дуже популярними серед місцевих. Там організовували концерти, виставки, п'єси, літературні події, а Сірай навіть працював як невелика бібліотека.

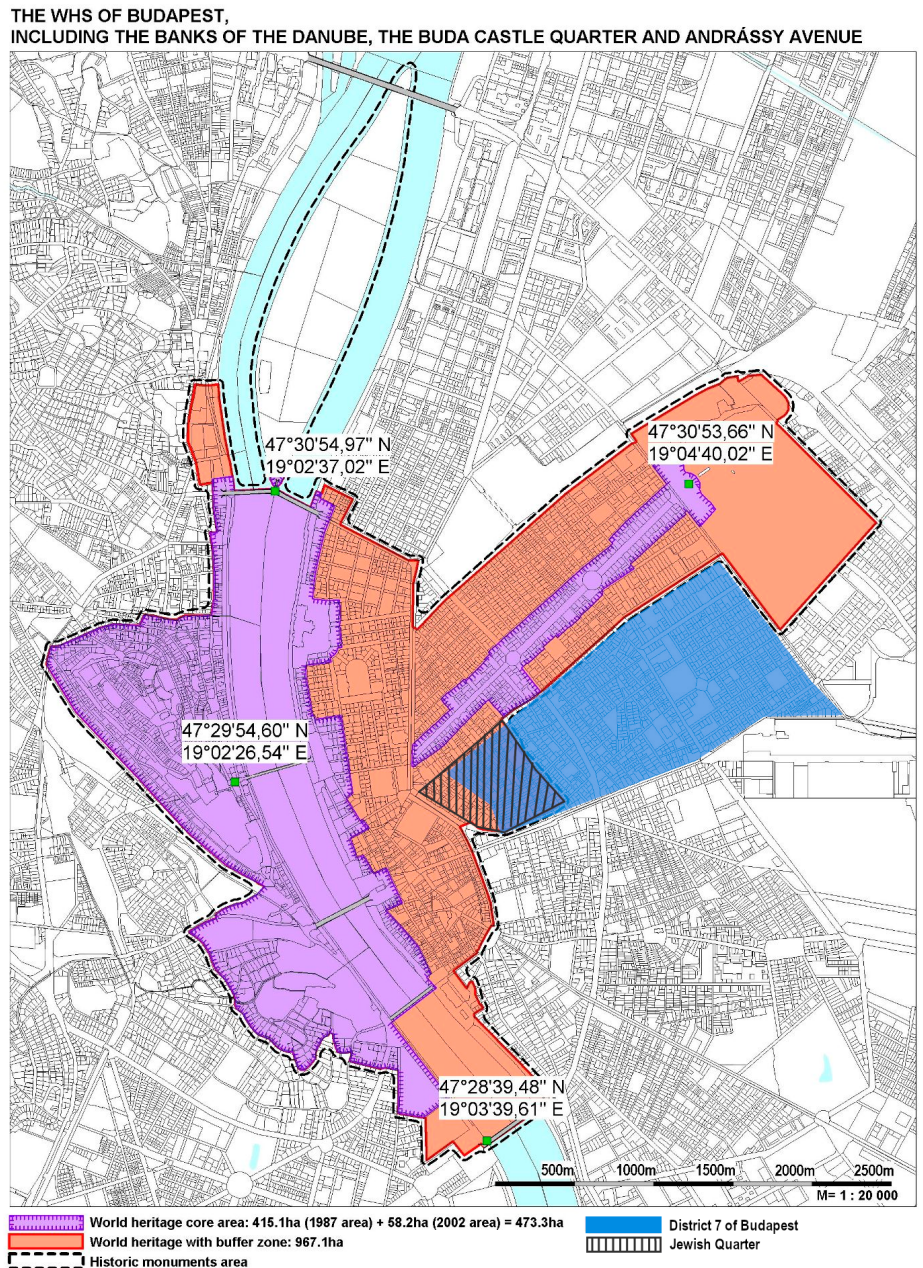
Постала нова субкультура, яка також надала простір для ініціатив, пов'язаних із єврейською культурою. Бари на руїнах привнесли в квартал життя й використали особливу атмосферу напівзруйнованих будівель. Інша перевага історичних будівель полягала в їхній просторовій організації з крилами, які огортають внутрішні дворики, що створює ідеальні простори для зборів невеликих груп.

Внутрішній дворик бару на руїнах Сімпла. Фото: Дора Мераї

2002 — єврейський квартал став буферною зоною об'єкту Світової спадщини ЮНЕСКО в Будапешті.

Об'єкт Світової спадщини ЮНЕСКО (пурпуровий) і його буферна зона (коричневий) в Будапешті. Його зв'язок із сьомим районом (блакитний) і єврейським кварталом (смугастиий) всередині. Джерело: whc.unesco.org, редактовано Кірою Люблянєвич

Утім, статус пам'ятки також не запобіг знесенню й значній реконструкції будівель, хоч і вповільнив цей процес. Не вирішив він і проблему консервації й нижчих за стандартні умов життя, що надалі стало підґрунтям аргументів адміністрації щодо необхідності соціального розвитку й розчищення нетрів. Фінансова підтримка для власників приватизованих квартир, які мали виконати ремонт, спрацювала навіть менше, ніж в інших районах міста. Більше того, статус об'єкта Світової спадщини ЮНЕСКО асоціювався зі швидким розвитком і туризмом, а отже призвів до спекуляції на очікуваннях.

2002 — бар на руїнах Сімпла Керт ("простий сад", угор. Szimpla Kert) відкрився на вулиці Кірай. 2004 року він переїхав на вул. Казінці, 14.

*Фасад Сімпла Керт
на вулиці Казінці.
Фото: Дора Мераї*

У 1990-х місцевий уряд вирішив демонтувати напівзруйновану будівлю на вул. Казінці 14, але відтермінував виконання своїх планів через активність громадської асоціації ÓVÁS!. Будівлю передали під місцевий захист спадщини. Зрештою, її продали приватному інвестору, і бар на руїнах з 2004 року винаймає приміщення.

Засновники не були професіоналами в індустрії гостинності; вони здобули свої наукові звання у царині соціальних наук і мистецтва.

«Початкова концепція передбачала не просто бар. Засновники хотіли мати місце для зустрічей спільноти й культурних програм. Звісно, засновники не були проти отримання прибутку; економічна сталість була частиною концепції із самого початку. Утім, ідея мати місце для спільноти, відкрите для всіх, також була значимою частиною концепції. З того часу місія не змінилася. Змінилася лиш популярність цього місця й кількість людей, які сюди приходять» (Бенце Мольнар, 2019).

*Бенце Мольнар
(Bence Molnár),
голова Офісу
комунікацій у
Сімпла Керт.
Джерело:
Jeremy
Braverman,
2019.*

Сімпла має свою театральну студію, проводить музичні концерти, покази фільмів, виставки мистецтва й майстер-класи. Сімпла не просто організовує свої події, але й пропонує свої приміщення на безоплатній основі іншим організаціям для подій, що відповідають їхнім базовим цінностям. Фермерський ярмарок по неділях з більш як 40 фермерами, барахолка, благодійна веломайстерня RideKálmán, і дизайнерська студія Сімпла, яка проводить апсайклінг одягу, — все це важливі складові життя спільноти задля більш сталого майбутнього.

Вечірка в барі Сімпла. Джерело: Facebook-сторінка бару Сімпла.

Фермерський ярмарок. Джерело: szimpla.hu

Міський активізм організації спрямований на перетворення як найближчого середовища, так і ширше цілого міста — на більш придатний для життя простір. Наприклад, підприємство щомісяця витрачає 900 євро на прибирання вулиці. Вони пропагують різноманітні бачення, пов'язані з інфраструктурним розвитком, безпекою й спадщиною кварталу. Сімпла також турбується про соціальні проблеми глобального значення: вони ініціюють програми інтеграції бездомних людей назад у суспільство, допомагають дитячим асоціаціям і притулком для тварин. Тут не організовують подій на підтримку політичних партій, але пропагують певні соціальні й політичні цінності, як-от права особи (включно з громадянськими правами й правами людини), демократії, секулярності, інтернаціоналізму, свободи слова й орієнтації на відкрите, інклюзивне суспільство.

«Ми не євреї і не угорці; ми інтернаціонал-еклектики. Наше бачення — це придатне для життя місто, і ми вкладаємося в це в міру своїх спроможностей» (Бенце Мольнар, 2019).

Сімпла не реставрує будівлю, але утримує її належним чином і гарантує безпеку; будинок зберігається в тій формі, у якій він пережив соціалістичну еру, доти, доки бар існує. 2005 року Національне бюро із захисту спадщини офіційно оголосило її пам'яткою. Сімпла використовує особливу атмосферу «зруйнованої» будівлі для промоції неконвенційного підходу до спадщини, що включає нематеріальні аспекти і орієнтується на людину. Утім, цей підхід не безпроблемний, адже будів-

ля продовжує повільно руйнуватися, до чого негативно ставляться професіонали із захисту спадщини.

Від самого початку бар Сімпла був дуже популярний серед мешканців Будапешта й туристів, був прикладом і комерційного успіху, і внеску до добробуту спільноти. Утім, цей успіх також мав свою ціну: надмірний туризм, частково спричинений барами на руїнах, загрожує сталому розвитку й нематеріальній спадщині кварталу.

2004 — формується громадська асоціація "ÓVÁS!" із метою дослідження, популяризації й захисту спадщини, а також припинення знесення будівель.

"ÓVÁS!" грає важливу роль у підтримці низових ініціатив і зіграла визначальну роль для здобуття статусу пам'ятки для різних місцин і будівель. Маючи величезну підтримку громади, вони також виконують важливу моніторингову функцію. 2006 року саме вони звернулися до Комітету світової спадщини ЮНЕСКО й сповістили, що забудова може нашкодити архітектурним пам'яткам кварталу. Комітет послав місію для оцінки ситуації й висловив своє занепокоєння, базуючись на звіті, надав декілька пропозицій для місцевого й національного урядів.

Асоціація ÓVÁS! відіграла чільну роль у визнанні місцевості «єврейським кварталом». Інші проекти віднайшли нематеріальну єврейську культуру й включили її у рамку юдейських студій.

«Коли я ходила від будинку до будинку, мешканці розповідали мені, що раніше [до Другої світової війни] тут жили лиш євреї, християнами були лиш двірники й прислуга. У кожному третьому чи четвертому домі була єврейська кошерна бійня, пекарня, коптільня, а на верхніх поверхах були кімнати для молитви й синагоги» (Анна Перцель, 2019).

*Анна Перцель
(Anna Perczel),
архітекторка,
урбаністка,
президентка
громадської
організації
ÓVÁS!.
Фото: Jeremy
Braverman, 2019.*

2004–2005 — Національне бюро із питань культурної спадщини оголосило велику частину сьомого району (так званого єврейського кварталу) охоронюваною місцевістю, а кілька будинків стали захищеними пам'ятками.

2010 — туризм у єврейському кварталі досягнув масового рівня; відбувся бум перетворення помешкань на гостьові апартаменти Airbnb і гостели.

Туристи дуже швидко знайшли бари на руїнах, і квартал став метою відвідин для іноземців. 2012 року "Lonely Planet" включили Сімпла до списку найкращих барів у світі, що привело до кварталу ще більше туристів. Відповідно, Сімпла й інші бари на руїнах стали основною метою візиту для дуже багатьох. Нічне життя екстремально інтенсифікувалося, постав величезний ринок житла для туристів, а також нове поле для забудовників. Airbnb й гостели стали масовим феноменом у єврейському кварталі й у сусідніх районах. Ціни на нерухомість і на оренду злетіли вгору, і бари на руїнах також були вимушені отримувати достатньо прибутку для оплати ринкової оренди, тому вони мали перейти на більш економічно сталу модель. Друга хвиля барів на руїнах з'явилася влітку 2010 року, і ці підприємства більше орієнтувалися на прибуток, ніж ті, хто починав цю справу.

Кластер сучасних пабів у Дворнику Гошду. Фото: Дора Мераї

Атмосфера кварталу змінилася з того часу, і тепер його називають по-новому: «квартал вечірок» (party district) у Будапешті. Джентрифікація видається неспинним процесом, а місцева адміністрація не може впоратися із цією проблемою.

Між основними групами зацікавлених осіб (мешканцями, забудовниками, закладами сфери гостинності, захисниками спадщини й місцевим урядом), а також усередині цих груп виникли напруга й конфлікти.

2015 — Сімпла засновує свій комунікаційний офіс, щоби перезапустити зв'язки зі спільнотою й відвідувачами в умовах постійного зростання їхньої кількості й потреби більше вкладатися у професіоналізовані зв'язки з громадськістю. Офіс повністю концентрується на соціальних і культурних програмах, а також комунікації з людьми; над цим зараз працюють більше 20 людей. Прибутковість досі важлива для Сімпли, але прибуток не завжди визначає поведінку організації. Бенце Мольнар наголошує на таких пріоритетах:

«Наше завдання — зберегти нашу головну місію. Тому ми не йдемо за мейнстримом; ми не завжди обслуговуємо потреби відвідувачів, ми радше даємо те, що вважаємо необхідним давати. Ми хочемо, щоби люди, які відвідують Сімплу, пішли звідси із цінним досвідом, щоби щось змінилось у їхніх головах».

На практиці це означає, що Сімпла вдалася до фейс-контролю на вході й не дозволяє запрошувати гостей, чиєю єдиною метою є напиться. У всьому решті там і далі дотримуються принципу відкритості й інклюзії.

2015 — адміністрація кварталу затвердила довгострокову Концепцію розвитку поселення на 2014–2030 роки й середньострокову Стратегію інтегрованого розвитку на 2014–2020 роки. Обидва документи визначають історичну спадщину, екологічну сталість і покращення житлових умов як важливі цілі. Концепція прагне продовжити фінансову підтримку структур, що займаються реставрацією, і започаткувати програму підтримки для розробки відповідних технічних рішень. Документ наголошує на важливості історичного міського ландшафту і розмаїтті функцій, але робить наголос на збереженні житлової функції. Завдання розвитку включають розробку методології охорони складної спадщини й енергетичної реновації історичних будівель.

Стратегія визначає середньострокові цілі розвитку: покращення житлових умов і заспокоєння конфліктів через повагу до історичного архітектурного середовища, промоцію туризму й креативної економіки й посилення згуртованості місцевої спільноти. Серед запланованих інтервенцій у єврейському кварталі є реставрація публічних просторів із учасницьким плануванням, реставрація будівель (передусім пам'яток під охороною), і відновлення єврейських об'єктів пам'яті. Інтервенції частково виконуватимуться адміністрацією, а частково вимагатимуть розвитку партнерств із приватним сектором, власниками кам'яниць і культурними й релігійними організаціями.

2019 — місцеві вибори, проведені у листопаді, змінили ситуацію, адже керівництво кварталу й столиці перейшло до політичної опозиції, чого давно не ставалося. Від нової команди очікується ініціативність, більша залученість до залагодження конфліктів, а також наближення кварталу до стратегічних цілей через розробку сильного партнерства між основними зацікавленими сторонами.

2020 — пандемія COVID19 радикально змінила ситуацію в кварталі. Туризм зупинився, багато хто намагається знайти короткострокових орендарів у квартири, а всі бари позачиняли. Квартал перетворився на порожній за один тиждень. Керівництво адміністрації видало наказ, що обмежує години роботи барів, якщо ті не відповідають низці умов, що ускладнило життя власників бізнесу. Згідно з оцінкою мера району, 40% закладів гостинності збанкрутують до кінця пандемії, і ще 20-30% лишаються під питанням. Найближче майбутнє глобального туризму лишається непередбачуваним. Все це призводить до серйозних питань про те, як виглядатиме квартал і як використовуватиметься фонові історична забудова.

Висновки:

Від часу падіння соціалістичного режиму, квартал отримав кілька назв, наприклад, «єврейський квартал», «квартал барів на руїнах» або «квартал вечірок».

Бари на руїнах привласнили і змінили закинуті міські будівлі. Спонтанне перевикористання збігається з міськими трендами у Західній Європі, але лишається унікальним, адже це сталося в історичному центрі столиці, у міських житлових будинках.

Успіх пабів на руїнах має також темні боки. Він прискорив джентрифікацію кварталу й призвів до виникнення багатьох короткострокових сервісів гостинності, надмірного туризму, надмірної комерціалізації кварталу. Він збільшив відстань між старими культурними традиціями (наприклад, єврейською спадщиною) і сучасним використанням (глобальні розваги).

Розвиток гостинності «знизу» розгортався органічно, але його успіх може ставати небезпечним. Спраглі автентичності, юрми туристів впливають на середовище, глобалізують і вбивають його риси (або перетворюють все на квазі-автентичний досвід). Низові ініціативи із соціальною, суспільною, культурною місією, такі як Сімпла, можуть бути двигунами міського розвитку навіть без урядової підтримки. Утім, місцевий уряд має займати більш активну позицію щодо забезпечення економічного й соціально сталого розвитку, чільне місце в якому займатимуть захист і перевикористання спадщини. Приклад Сімпли демонструє, що організації зі сфери гостинності можуть бути фінансово сталими, навіть якщо вони не вважають прибуток за свою стратегічну ціль, але промують суспільну користь і соціальне підприємництво. Соціально відповідальні підприємства гостинності, що прагнуть бути етичним бізнесом, можуть побудувати економічно сталу модель і докластися до покращення середовища.